

Kjörvick

Mogens Ørsnes

7. marts 1925 – 24. september 1994

Af Jørgen Jensen

Ved Mogens Ørsnes' død i september 1994 har dansk arkæologisk forskning mistet en af sine mest indsigtfulde udøvere og det danske museumsvesen en af sine mest respekterede embedsmænd. Mogens Ørsnes var født den 7. marts 1925 i Charlottenlund som søn af prokurist Carl Rasmus Christensen og dennes hustru, lærerinde Karen Augusta Ørsnes. Han voksede op sammen med sine to brødre i et hjem, som navnlig moderen prægede med sin fine pædagogiske sans. Det var hende, der sørgede for, at dørene i den gamle, lidt forfaldne villa i Charlottenlund altid stod åbne for de unge og deres venner. Sin studentereksamen fik Mogens Ørsnes fra Ordrup Gymnasium i det mørke besættelsesår 1943. Efter eksamen besluttede han sig for at læse fransk og historie ved Københavns Universitet. Men allerede året efter begyndte han at færdes på Nationalmuseet.

Det gamle museum i Frederiksholms Kanal var i årene under den tyske besættelse noget af et nationalt samlingspunkt. I oldtidsafdelingens lokaler virkede professor Johannes Brøndsted, dengang kendt af enhver for sit folkeoplysende arbejde. I en grundtvigsk forening af det nationale og det folkelige havde han med sin skribent- og foredragsvirksomhed allerede fra de første krigsår forløst stærke behov i befolkningen. Hans virke opfattedes som en del af det systematiske arbejde for at organisere modstanden mod den tyske besættelses åndelige følger, et arbejde som især varetoges af det indflydelsesrige Dansk Ungdomssamvirke under Hal Kochs ledelse. Målet var at fremme »Ungdommens Vilje til Danskhed og Ansvarsbevidsthed over for Fædrelandet ... og skabe Respekt for Danmarks Historie og Fortid og Tillid til Danmarks Fremtid«. Set på baggrund af denne følelseladende og nationale retorik fra besættelsestiden forstår man bedre den til blufærdighed grænsende sproglige nøgternhed, der prægede Mogens Ørsnes' skribentvirksomhed i de modne år.

Men for den unge Mogens Ørsnes blev mødet med den arkæologiske videnskab i de sidste to besættelsesår til et spontant engagement: »så heftigt som en ungdomsforelskelse«, fortalte han mange år senere. Og han tilføjede: »Vi, der kom fra andre og større fag ved universitetet, mødte her et undervisningsmiljø, der mildt sagt var anderledes. Der var over denne håndfuld mennesker, professoren inclusive, en afslappet fortrolighed ... der var noget i denne konkrete genstandsverden, der fængede, og der var meget, der fristede i dette videnskabelige studium, hvor ingen tog smålige hensyn til studieplaner eller eksamenskrav.«

For Mogens Ørsnes blev mødet med dansk arkæologi også til et engagement i modstandsbevægelsen. I efteråret 1944 dukkede der i den illegale presse rygter op om planlagt schalburgtage mod Nationalmuseet. Mogens Ørsnes blev sammen med andre af de studerende inddraget i Studenternes Efterretningstjeneste, og engagementet lå lige for. For i hjemmet i Charlottenlund var begge brødrene involveret i illegalt modstandsarbejde. Når vi studerende senere læste Morten Nielsens digte om »Krigere uden Vaaben«, fortalte han engang, så vidste vi præcist, hvem det var, han havde skrevet om: »Det var jo os. Alt det havde vi tilfælles foruden arkæologien.«

Men for de unge arkæologistuderende førte terrortruslerne også til egentligt museumsarbejde. Museet skulle evakueres, og således begyndte de da deres arbejde i museumsverdenen med at gemme alt det bort, som studiet gjaldt. Men de fremdrog samtidig også nyt. Oldtidsafdelingens leder var i de år arkæologen Therkel Mathiassen. Han iværksatte i krigsårene bl.a. omfattende udgravninger på de store bopladser fra jægerstenalderen, og her fik Mogens Ørsnes sin første introduktion til den arkæologiske udgravningsteknik. Han deltog fra 1944 i undersøgelser af bopladser i bl.a. Holmegårds mose og på Vedbæk boldbaner.

Så kom befrielsen i maj 1945. Allerede året efter drog Mogens Ørsnes sammen med en flok medstuderende til Sverige, hvor der om sommeren på Gotland, under ledelse af försteantikvarie Mårten Stenberger, var iværksat en international udgravningslejr. Et stort bopladsområde med 5-6 gårdanlæg fra ældre romersk jernalder til folkevandringstidens slutning blev udgravet. I det lysåbne, svenske sommerlandskab lagde en hel generation af arkæologistuderende og yngre kandidater grunden til venskaber, som kom

til at vare livet igennem. »Og i fortsættelse af Gotlandsrejserne turde vi så rundt i det svenske land, så langt pengene og de nedslidte cykeldæk rakte«, fortalte Mogens Ørsnes senere.

Allerede i sommeren 1947 er han som 22-årig student på sin første, selvstændige arkæologiske udgravning sammen med studiekammeraten Olfert Voss. Ved Dollerup nær Kolding udgraver de en stormandsgrav med sølvbægre og andet kostbart drikkeudstyr fra romersk jernalder. Det var en grav af den type, som få år senere af H.J. Eggers blev betegnet fyrstegrave af Lübsow-typen. Det blev for Mogens Ørsnes indledningen til en livslang beskæftigelse med den periode af Danmarkshistorien, der rakte fra tiden omkring Kristi fødsel til rigssamlingen i vikingetiden, hvor oldtidssamfundet udviklede sig »Fra stamme til stat«, som et stort forskningsrådsprojekt senere kom til at hedde.

Sin oplæring i udgravningsteknikken havde Mogens Ørsnes allerede fået på udgravningerne af stenalderens bopladser, i Åmosen, i Holmegårds mose og på mange andre af de klassiske lokaliteter i dansk stenalderforskning. År senere beskrev han det selv sådan: »Det var den klassiske bopladsudgravning, vi her lærte at kende, og dens barske effektivitet skal ikke bestrides; men der var kættere iblandt os – mosegeologer, der vidste, at mosernes naturlige lagfølge ikke respekterede vore retlinede udgravningsfelter, og som hævdede, at vi i al vor systematiske flid sammenblandede yngre og ældre aflejringer. Det blev der talt meget om i teltene om aftenen – og nok så sagligt, da vi kort efter kom til Åmosen og med geologen Troels-Smith som en inspirerende og utrættelig lærer blev indført i mosegeologiens mysterier. De traditionelle udgravningsmetoder ... var i det hele taget til debat og revision i disse år.«

Den udgravnings- og dokumentationsvirksomhed, som Mogens Ørsnes og hans jævnaldrende i disse år søgte at udvikle gennem kritisk debat og eksperimenter, var grundlagt omkring århundredeskiftet af Nationalmuseets daværende direktør Sophus Müller. Den var kommet til udtryk i formuleringen af faste regler for udgravningsvirksomheden og ikke mindst for højundersøgelserne. Sophus Müller havde foreskrevet, hvilke dele af højene der skulle gøres til genstand for undersøgelse, hvordan jorden skulle afskovles i vandrette lag inden for retvinklede udgravningsfelter, hvorledes opmåling skulle foretages og skematiske planer siden konstrueres på grundlag af de registrerede mål, og samtidig blev fotografi-

apparatet introduceret til dokumentation af de iagttagne fund og anlæg.

Men teknikken var ikke blevet udviklet meget gennem det følgende halve århundrede. Det blev den så af den unge generation i årene omkring 1950 og under stærk påvirkning af de naturvidenskabelige metoder, som anvendtes specielt inden for mosegeologien. Hvad de unge arkæologer understregede, var først og fremmest kravene til dokumentation og registrering, samtidig med at de pegede på, at en første tolkning af objektet altid foregik på stedet – og at undersøgelsesmetoden måtte rettes ind herefter. Det var måske nok mest ved den relativistiske erkendelse, at de unge arkæologer omkring 1950 skilte sig ud fra deres forgængere. I hvert fald fik de skabt en opmærksomhed omkring udgravningsmetodikken, som længe ikke havde været til stede i dansk arkæologi.

Den sidste halvdel af 1940'erne var en periode med umættelig rejselyst for den generation af unge, som havde været holdt inde bag de lukkede grænser under besættelsen. I efteråret 1948 rejser Mogens Ørsnes sammen med et par studiekammerater til Polen, inviteret dertil af den polske arkæolog professor Joseph Kostrzewski. I 4-5 uger rejser de rundt i det sønderbombede land, besøger bl.a. de store byudgravninger, som blev gennemført under arbejdet med at rydde ruindyngerne bort. »Vi så udgravninger«, skrev Mogens Ørsnes senere, »der var større og mere systematisk planlagt, end selv vi havde drømt at realisere i Danmark ... og vi så museer, hvor man i lange, lange arbejdsdage blot søgte at identificere de smadrede museumsgenstande, som krigen havde efterladt.« Og han tilføjede: »i dette isolerede land, hvis grænser aldrig lå fast, måtte det at være polak stadig begrundes og bekræftes i vidnesbyrdene om en fælles fortid. Medens vort eget faglige engagement var noget meget personligt – næsten intimt – mødte vi her en planlagt arkæologisk-historisk virksomhed, der skulle tilfredsstillende elementære, folkelige behov, og som prioriteredes lige så højt som genopbygningen af fabrikker og boliger. Måske havde vi hidtil undervurderet vort fags betydning? – og måske overvurderet vor egen? Vi havde mange ubesvarede spørgsmål med i bagagen, da det omsider gik hjemover.«

Rejsen til Polen efterfulgtes den næste sommer, i 1949, af en rejse til England, arrangeret af British Council. I Salisbury deltog han

i et kursus i Field Archaeology, og han fik lejlighed til at møde flere af europæisk arkæologis koryfæer: van Giffen, Stuart Piggott, Sir Mortimer Wheeler og Gordon Childe.

Under disse dannelsesrejser i slutningen af 1940'erne blev der hentet megen inspiration fra efterkrigstidens europæiske arkæologi, og da Mogens Ørsnes og rejsekammeraterne igen var hjemme, iværksatte nogle af dem en kampagne for at få skaffet flere penge til dansk arkæologi. De kunne pege på, at Nationalmuseets udgravningsbudget her i 1949 kun var på 20.000 kr. årligt. Det var kun en fordobling siden 1893, da de første store udgravningsbevillinger var kommet til museet. Men i mellemtiden var timelønnen for en arbejder steget fra 18 øre til 2,35 kr., altså det 13-dobbelte. Med så gode argumenter lykkedes det faktisk at få bevillingen forhøjet. Det var den slags held, der gjorde, at museumsarbejdet optog Mogens Ørsnes mere og mere. »Man var studerende på Nationalmuseet mere end på universitetet, og studerede – egentlig uden at vide det – museologi lige så meget som arkæologi«, sagde han.

Et af de mest perspektivrige projekter, Mogens Ørsnes engagerede sig i i disse år, var de første skridt til etableringen af et centralkartotek for danske oldsager, en naturlig opgave for et centralmuseum som Nationalmuseet. Det skete sammen med studiekammeraten Olfert Voss, og målet var at skabe en udtømmende billedokumentation for samtlige de arkæologiske fund, som opbevares på danske museer. Det var et kolossalt ambitiøst projekt, og det er da også først i vor tid ved at blive realiseret ved hjælp af den moderne computer- og digitaliseringsteknik. Men at projektet fødtes allerede i 1949, længe før den nødvendige teknik var til rådighed, viser lidt om, hvilket fremsyn de unge arkæologer ved Nationalmuseet dengang var i besiddelse af.

I studieårene kom også Mogens Ørsnes' første videnskabelige afhandling, som han i 1948 publicerede sammen med Olfert Voss. Det var en artikel om stormandsgraven fra Dollerup, skrevet prisværdigt hurtigt efter udgravningen året forinden. Dokumentation af udgravningen blev fremlagt, ledsaget af analyser af de enkelte dele af gravudstyret, alt sammen på forbilledlig vis, også selv om den dengang tilgængelige litteratur endnu ikke tillod at indpasse fundet i et større europæisk helhedsbillede.

I marts 1952 aflagde Mogens Ørsnes magisterkonferens i nordisk arkæologi og europæisk forhistorie. Det gjorde han hos sin

gamle lærer Johs. Brøndsted, da fagets nyudnævnte professor Carl Johan Becker var på orlov. Samme år ansættes han som inspektør på Nationalmuseet. Nu begyndte en årrække med et frugtbart virke for Nationalmuseet. Man kan kalde det de store planers tid, hvor hans visioner for, hvorledes det arkæologiske arbejde skulle organiseres, mere og mere tog form. Det var en periode, der varede lidt over et årti frem til 1963, kun afbrudt af 18 måneders militærtjeneste ved flyvevåbnet i 1953-54.

En stor del af arbejdet ved oldtidsafdelingen bestod i arkæologiske udgravninger, og her tog Mogens Ørsnes sig af en række pladser, der senere skulle blive centrale i hans forskningsvirksomhed. Den første var gravpladsen ved Kyndby fra det 7.-8. århundrede, i Horns herred. Her udgravede han i 1952 en halv snes grave, af hvilke nogle enkelte skilte sig ud ved deres rige udstyr af gravgaver. Kyndby-gravpladsen var dengang et ganske sensationelt fund, som skulle komme til at kaste afgørende nyt lys over en hidtil meget negligeret del af Danmarkshistorien.

I 1955 begyndte han udgravningerne i Ejsbøl mose ved Haderslev. Det blev en udgravning, som sammen med fundet fra Illerup ådal i Jylland skulle blive det første våbenofferfund fra jernalderen udgravet i moderne tid. Fundet var fremkommet i 1955 ved gravning af en drængroft. Ved den efterfølgende udgravning, som varede 9 år, fulgtes fundlaget i alle retninger, indtil der til sidst ikke var mere at finde. For hver tredje meter blev lodrette snit ført gennem undersøgelsesområdet i hele dets udstrækning, lagfølgen i disse profiler blev opmålt og beskrevet i henhold til det af mosegeologerne benyttede system til karakterisering af løse jordarter. Der blev taget pollenprøver og slemmeprøver i store mængder, og der blev taget prøver til kulstof-14-datering, altsammen en fornem virkeliggørelse af de udgravningsidealer, som Mogens Ørsnes havde været med til at formulere i sine studieår. Da udgravningen af det 1700 m² store område i 1964 var til ende, kunne han tilfreds konstatere, at så at sige alle de genstande, som offerhandlingen havde efterladt i mosen, var blevet hjembragt til museet. Fundbilledet var fastholdt i en omfattende dokumentation, således at det forhistoriske udviklingsforløb i videst muligt omfang kunne klarlægges og dokumenteres ud fra fundenes egne vidnesbyrd. Under udgravningen viste samtlige iagttagelser, at det kunne udelukkes, at tingene var deponeret med senere afhentning for øje, eller at de

var efterladenskaber på en valplads. Konklusionen var klar: fundområdet måtte være en offerplads.

I årene 1956-59 foretog Mogens Ørsnes endvidere sammen med kollegaen Olfert Voss udgravninger på den store bosættelse fra 6.-9. århundrede ved Bejsebakken syd for Ålborg. Det var kun de indledende udgravninger af et stort bosættelsesområde, hvis karakter vi endnu i dag ikke kan vurdere. Dets strategiske beliggenhed tyder på, at det var en plads af mere end almindelig betydning. Publikationen af Bejsebakken mangler vi endnu, Mogens Ørsnes nåede kun at skrive en kort artikel herom i Hoops Reallexikon.

Et kort intermezzo i Mogens Ørsnes' virke for dansk arkæologi kom, da han i 1959 deltog i P.V. Globs udgravninger ved den persiske golf. Mogens Ørsnes gravede sammen med bl.a. redaktør Harald Andersen fra tidsskriftet Skalk på den alt andet end gæstmilde ø, Umm an-Nahr, der blot frembød et ørkenlandskab med et enkelt palmetræ, men med tusinder af aldrig undersøgte grave. Øen havde i det 3. årtusinde f. Kr. været en vigtig handelsplads, så en bedre introduktion til golfens forhistorie kunne næppe tænkes. Opholdet i Mellemøsten blev rigt på menneskelige oplevelser. Alligevel blev det ikke Orienten, der fastholdt Mogens Ørsnes' interesse, det var og blev den nordeuropæiske, forhistoriske arkæologi.

I de rige arbejdsår ved Nationalmuseets oldtidsafdeling kom en række vigtige videnskabelige arbejder fra hans hånd. I 1952 forelå den første om udgravningen af en gravhøj ved Sevel i Jylland. Den rummede bl.a. en særdeles pædagogisk redegørelse for udgravningsmetoden, der snart gjorde artiklen til en klassiker blandt de arkæologistuderende. Få år senere, i 1955, publicerede Mogens Ørsnes sine udgravninger af Kyndby-gravpladsen. Det var en afhandling, som med stort indblik trak på de seneste års stilhistoriske studier fra det øvrige Skandinavien. Navnlig ét fundstykke viede Ørsnes særlig opmærksomhed. Det var et ringsværd fra det 7. århundrede af den slags, der er kendt fra den nordiske sagn- og skjaldedigtning, med guld- og sølvbelægninger. Dets komplicerede ornamentik, som han tydede med stor skarpsindighed, viste Odin og Sleipner i kamp med underverdenens øgler. Det var stilhistoriske analyser af den art, som senere kom til at danne grundlaget for hans disputats om stiludviklingen i Sydsandinavien i det 7. og 8. århundrede.

I 1956 fulgte så publikationen af en undersøgelse, Mogens

Ørsnes havde foretaget af en stærkt ødelagt jættestue på Møn. Det var en forbilledlig fremlæggelse med talrige, ikke tidligere gjorde detailobservationer, bl.a. af at der var blevet anvendt en slags mørtel ved opførelsen af stenmurene. To år senere kom en vægtig publikation af et rigt depotfund fra den yngre bronzealder, fundet ved Borbjerg i Nordjylland. Også her demonstrerede han sit indgående kendskab til det danske materiale. Sammenligner man med den 10 år ældre publikation af Dollerup-fundet, er det tydeligt, at der nu er kommet et langt større perspektiv i fremlæggelsen. Hvad der afspejler sig her, er den internationalisering af arkæologien, som var sat ind ved professor C.J. Beckers overtagelse af lærestolen ved Københavns Universitet i 1951, og som Mogens Ørsnes nød godt af gennem sit altid åbne og lydhøre samarbejde med de studerende i faget. Det var navnlig den tyske Marburg-skoles opfattelse af den europæiske bronzealder, der slog igennem i artiklen om Borbjerg-fundet.

Mogens Ørsnes' engagement i bronzealderarkæologien var kun en episode, men den satte sig tydelige spor i de studier, andre forskere gennemførte i de efterfølgende år. I 1959 udgav han så en første, foreløbig publikation af våbenofferfundet ved Ejsbøl. Omkring 1950 fandtes der to opfattelser af våbenofferfundene fra jernalderens moser. Den ene så våbenofferfundene som vidnesbyrd om årligt tilbagevendende småofre i lokale helligmoser. Den anden mente, at våbenofferfundene var ofret samlet under ét, omend flere offerhandlinger kunne være fulgt efter hinanden på stedet. Det var bl.a. disse problemstillinger, Mogens Ørsnes søgte at belyse med sin udgravning. Medens sagerne i forrige århundredes mosefund blev spadet op, så gav de nye fund mulighed for minutiøs iagttagelse af tingenes placering i mosen og for at fastholde billedet på plantegninger, fotos og profilopmålinger.

Allerede i 1959 mente Mogens Ørsnes, at Ejsbøl var resultatet af en enkelt stor offerhandling. Få år senere kunne han uddybe og modificere disse synspunkter i den første videnskabelige publikation af Ejsbøl-fundet, som udkom i *Acta Archaeologica* 1963.

Igennem årtiet fra 1952 til 1962 fortsatte Mogens Ørsnes sit brede engagement inden for den danske museumsverden og dens samarbejdende institutioner. Det førte ham bl.a. ind i Folkeuniversitetets programudvalg (1952), i Dansk Naturfredningsforenings videnskabelige udvalg (1957), han blev medlem af tidsskriftet

Skalks redaktion (1957), af Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning (1959), hvis formand han senere blev, og i 1961 blev han medlem af Det kongelige nordiske Oldskriftselskabs bestyrelse. Alle disse engagementer gav ham en bred kontaktflade til omverdenen. Men også indadtil, i forholdet til museets arbejde, var han særdeles virksom. Han udarbejdede sammen med sine jævnaldrende kolleger en lang række redegørelser og betænkninger om museets daglige arbejdsområder, f.eks. standardiserede regler for beretningskriveriet. I disse arbejder kan man tydeligt se hans optagethed af museets rolle som rigsarkiv for den arkæologiske forskning i Danmark. Det kom navnlig til udtryk i hans og kollegernes udarbejdelse af en række registranter og andet værktøj, bl.a. den såkaldte stednummerfortegnelse, der direkte peger fremad mod oprettelsen af Det kulturhistoriske Centralregister, som skete i 1984. Der er ingen tvivl om, at han allerede dengang forudså en række af de problemstillinger, som en kommende decentralisering af det danske museumsvæsen ville rejse.

I 1962 gik den daværende leder af oldtidsafdelingen på Nationalmuseet, Therkel Mathiassen, på pension. Mange havde regnet med, at Mogens Ørsnes med sit dybe engagement i både de administrative og forskningsmæssige sider af museumsarbejdet skulle overtage lederposten på oldtidsafdelingen. Sådan kom det ikke til at gå, og som en konsekvens af afgørelsen valgte han at træde uden for nummer på museet for at overgå til en stilling ved Forhistorisk arkæologisk Institut på Københavns Universitet. Lykkeligvis skete i de samme år en omvæltning i hans privatliv: i 1963 giftede han sig med konservator Dorthe Hansen, og hun blev ham en uundværlig støtte i de kommende år.

Mogens Ørsnes' overgang til universitetet blev muliggjort af de store bevillinger til forskningsstipendier, som den socialdemokratiske regering fik gennemført i begyndelsen af 1960'erne, og som meget snart gav resultat for arkæologien. Med blot en uges mellemrum udkom i 1966 to disputatser af forskere med tilknytning til Nationalmuseet: Olaf Olsens »Hørg, Hov og Kirke« og Mogens Ørsnes' »Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder«. Mogens Ørsnes havde allerede påbegyndt disputatsen, da han arbejdede på museet, men nu fik han arbejdsro til at færdiggøre den.

Disputatsen behandlede et meget svært tilgængeligt emne, den

stilhistoriske udvikling af den sydiskandinaviske kunst i tiden ca. 600-800 e.Kr. Det var en periode, der i generationer havde været genstand for stor interesse i den øvrige del af Norden, men i Danmark havde man længe været bagud på det felt. Perioden var så at sige ikke behandlet i den Danmarkshistorie, der få år tidligere var blevet udgivet på Politikens forlag.

Disputatsens tese var, at det sydiskandinaviske kulturområde havde sin egen identitet helt på linie med det østskandinaviske område, hvis egenart man kendte så godt fra de berømte fund fra Vendel og Valsgårde i nærheden af det gamle svenske kongesæde i Uppsala. At også Sydiskandinavien havde sin egenart, kunne Mogens Ørsnes vise gennem en analyse af tidens kunststil, specielt den nordiske dyreornamentik, som han kunne opdele i en række stilarter, der i analogi med det mellemsvenske materiale betegnedes stil B, C, D, E og F. Metoden var en elementanalyse af stilarterne, hvis lige man ikke tidligere havde set i skandinavisk arkæologi. Mogens Ørsnes foretog en detailanalyse af hvert enkelt dyremotiv, splittede dyret op i enkeltelementer: hoved, lår, fødder osv. På samme måde som arkæologen arbejder med fundkombinationer, arbejdede Mogens Ørsnes med kombinationer af dyredetailler og fik derved givet præcise og overbevisende definitioner af de enkelte stilarter og deres særpræg i forhold til bl.a. det mellemsvenske materiale. Analysen hvilede på et meget indgående kendskab til samtidens angelsaksiske og kontinentale kunst, hvorfra de afgørende impulser til udformningen af den nordiske kunst kom.

Disputatsen blev af de officielle opponenter, professorerne C.J. Becker, København, og Holger Arbman, Lund, samstemmende betegnet som et meget stort og værdifuldt arbejde udført af en moden forsker. Men næsten lige så samstemmende var deres påpegnings af, at bogen ud over det rent stilhistoriske var ganske tilbageholdende i sine konklusioner. Man ønskede sig en bredere kulturhistorisk skildring af epoken, som trods alt var den tid, hvor kongemagten var ved at blive etableret rundt om i Norden, og hvor tidligere århundreders kamp om territorial kontrol i hjemlandet, som det kom til udtryk i de store våbenofferfund, nu var ved at blive afløst af plyndrings- og handelstogter til søs. Men trods disse bemærkninger var man enig om, at disputatsen var en meget vigtig studie i en henvend 200 år lang, mørk periode af Sydiskandinaviens oldtidshistorie, og man anbefalede, at dens resultater snarest blev

publiceret på et sprog, der gjorde den tilgængelig for den internationale forskning. Det råd blev hurtigt fulgt. I 1969 udkom artiklen *Südschandinavische Ornamentik* i *Acta Archaeologica*, som på forbillig vis sammenfattede disputatsens stilhistoriske resultater.

Efter disputatsen kom i 1967 et lille, men væsentligt arbejde om et fund fra Bejsebakken ved Ålborg, hvor Mogens Ørsnes endnu en gang tog spørgsmålet om oprindelsen til den yngste af stilarterne, stil D, op og så det i forhold til diskussionen om kommunikationsruterne i Sydschandinavien i det 7.-8. århundrede. Men herefter vendte han tilbage til sit store engagement i våbenofferfundene fra de forudgående århundreder. Det skete i 1968 med et vægtigt indlæg i debatten om fundenes fortolkning og som en indledning til de forskningshistoriske arbejder, han udgav i de følgende år.

Udgravningerne i Ejsbøl mose havde gjort de gamle mosefund fra forrige århundrede aktuelle, og fra 1969 stod Mogens Ørsnes for genudgivelsen af Conrad Engelhards publikationer af Torsbjerg-, Nydam- og Vimose-fundene, som han forsynede med forskningshistoriske kommentarer. Det er utvivlsomt hans virke som redaktør for Det kongelige nordiske Oldskriftselskabs årbøger, der har givet ham fascinationen af det forskningshistoriske perspektiv. I årbøgenes hundrede år lange række kunne han »følge, hvordan arbejdsmaterialet øges, synsmåder ændres og erkendelsen udvides i bredde og dybde«. I sine kommentarer til de gamle mosefund viser han skarpsindigt, hvorledes administrative og psykologiske problemstillinger i den arkæologiske videnskab spillede ind ved fremdragelsen af våbenofferfundene i 1860'erne, og hvorledes national demagogi var en vigtig del af magtkampen mellem de involverede parter. Mogens Ørsnes' analyser er noget af det mest skarpsindige, der er skrevet om dansk arkæologisk forskningshistorie, og tydeligvis bygget på et dybt personligt kendskab til, hvorledes forskningspolitik bliver til.

I de 7 år, Mogens Ørsnes virkede ved Forhistorisk arkæologisk Institut ved Københavns Universitet, skete en total forandring af instituttets indhold og rammer. Indtil 1963 havde professor C.J. Becker været alene om administrationen og undervisningen. Ved Mogens Ørsnes' ansættelse var der knap nok skrivebordsplads, endsige skrivemaskine og skrivepapir. Men der var et godt fagligt bibliotek, et målbevidst forskningsmiljø og en tro på, at det økonomiske opsving i disse år også ville komme arkæologien til gode.

Det skete, og at det foregik i harmoni og inden for en vel tilrettelagt planlægning, havde Mogens Ørsnes sin store andel i. Han spillede en aktiv rolle, da Universitetet i 1968 erhvervede ejendommen Vandkunsten 5 til Institutet, og han var i hele sin ansættelsesperiode på Universitetet højt værdsat af de studerende som en levende men også meget stringent underviser og forelæser. Han var iøvrigt den første ved Københavns Universitet, der underviste i udgravningsmetodik.

Årene, som Mogens Ørsnes tilbragte ved Københavns Universitet, var den epoke, vi kalder 60'erne, og hvor ord som »overflods-samfund« og »kulturkløft« kom ind i det danske sprog. 60'erne var også en periode, hvor kulturbegrebet udvidedes voldsomt. Det mærkedes ikke mindst i museumsverdenen. Her som så mange andre steder begyndte 60'erne dog allerede i 1958. Det var det år, lokalmuseerne fik det lovgrundlag, som skabte forudsætningerne for en hidtil uset vækst og en decentralisering af det danske museumsvæsen. Tidligere havde Nationalmuseet været den centrale forskningsinstitution i arkæologien. Den rolle måtte museet nu gradvis opgive. 1958-loven indebar nemlig en støtteordning, hvorved staten fordoblede hver museumskrone, der blev bevilliget lokalt. Virkningen udeblev ikke. Ude i lokalmuseerne satte en voldsom ekspansion ind, og der oprettedes talrige nye stillinger med faguddannet, akademisk personale. Da det ved revisionen af naturfredningsloven i 1969 blev bestemt, at ansvaret for den arkæologiske virksomhed ude i landet skulle overgå fra Nationalmuseet til rigsantikvarembudet, stod der et stort og nyudbygget museumsvæsen uden for Nationalmuseet parat til at løfte opgaven – og den var stor. Den eksplosive vækst i bygge- og anlægsarbejderne over hele landet havde totalt ændret arkæologiens vilkår. De arkæologiske fund var nu ikke længere noget, der bare kom frem ved landmænds markarbejde. Nej, det var noget, man i stor hast måtte søge at redde ved nødgravninger i forbindelse med udvidelsen af byzoner, anlæggelsen af motorveje osv. Men væksten i det danske museumsvæsen havde igennem 60'erne været af næsten anarkistisk karakter. Museumsverdenen, dens institutioner og organisationer havde efterhånden udviklet sig til noget af en institutionsjungle, hvor navnlig Nationalmuseet havde svært ved at finde sin plads.

Det var den udfordring, man stod over for, da lederstillingen på Nationalmuseets oldtidsafdeling i 1970 atter blev ledig. Man for-

står derfor godt, at det var med nogen betænkelighed, at Mogens Ørsnes søgte embedet og i sin ansøgning udtrykte usikkerhed over for indholdet af den stilling, der var opslået ledig. Ingen kunne imidlertid være mere kvalificeret, og Mogens Ørsnes blev da også til alles tilfredshed udnævnt til leder af afdelingen.

Straks efter sin tiltræden blev han medlem af Statens Lokalmuseumstilsyn (fra 1976 Statens Lokalmuseumsnævn), det koordinerende organ for danske kulturhistoriske museer. Herfra kunne han så fortsætte sit arbejde for den tanke, der lå ham meget på sinde: enheden i den mangfoldige danske museumsverden. Men først gjaldt det oldtidsafdelingen på Nationalmuseet, hvor han med stor energi kastede sig ud i arbejdet med at formulere langsigtede arbejdsplaner, fastlægge nye administrative rutiner, reorganisere samlingerne og forny de over 30 år gamle udstillinger, sådan som det var blevet anbefalet i Kulturministeriets betænkning nr. 517 året før hans ansættelse. Man red endnu på 60'ernes bølge af kulturpolitisk optimisme.

I 1973 blev Mogens Ørsnes valgt som formand for DKM, sammenslutningen af danske kulturhistoriske museer, som afløser for Peter Seeberg, der med stor fantasi havde ledet foreningen igennem de foregående ekspansive år. At man valgte en formand blandt Nationalmuseets ansatte var ikke blot udtryk for, at lokalmuseerne nærrede et stærkt ønske om samarbejde. Det var også udtryk for den store respekt, Mogens Ørsnes nød blandt kollegerne. Man værdsatte ham højt for hans redelighed, hans analytiske evner – og man kendte ham som den altid velforberejede og velformulerede forhandler.

1973 var imidlertid også det år, hvor 60'erne sluttede, og hvor en ny epokes vanskeligheder begyndte at vise sig. I 1973 overførtes Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning til Miljøministeriet, stadig dog med rigsantikvaren som ansvarlig for fortidsminderne – det var dengang P.V. Glob. Men i 1975 blev Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning nedlagt, og Fredningsstyrelsen overtog rigsantikvarens beføjelser på fortidsmindeområdet. Ikke overraskende opstod der på museerne en frygt for, at man skulle blive frataget indsamlings- og forskningsinitiativet, som man udtrykte det: at museerne blot skulle fungere som magasin- og garderobeforvaltere.

Det var den problematik, Mogens Ørsnes stod over for som formand for DKM og som leder af Nationalmuseets oldtidsafdeling.

Og det blev til mange og lange års forhandlinger, før en løsning kom, der klart placerede ansvaret for det antikvariske arbejde i forhold til museumsvæsenet, og som lod Nationalmuseet finde sin plads heri. I 1976 måtte han i forbindelse med revisionen af museumsloven bemærke, at det endnu ikke var lykkedes at sanere museumsverdenens institutionsjungle, og at man fra lovgivernes side havde nøjedes med »at afstikke nogle stier gennem vildniset og håbede så, at de implicerede parter fremdeles kunne finde hinanden«.

Personlige sorger blev Mogens Ørsnes heller ikke skånet for i de år. I 1977 døde hans hustru, Dorthe Ørsnes. Det var et stort tab, som han aldrig helt forvandt. Men tilbage i museumsarbejdet igen fortsatte han fattet og med vedholdenhed sin linie: at virke for et samarbejdende museumsvæsen. Og der blev høstet sejre undervejs. I 1979 kunne hans oldtidsafdeling på Nationalmuseet indgå et samarbejde med Fredningsstyrelsen, Statens Museumsnævn og Fortidsmindeforvaltningen om etableringen af et centralregister for stedfæstede fund og fortidsminder. Det var en virkeliggørelse af en af visionerne fra de unge år, som i 1984 førte til oprettelsen af Det kulturhistoriske Centralregister. Mogens Ørsnes var derved med til at indlede datamaternes tidsalder på de danske museer og gøre dem tilgængelige for brugere af alle kategorier.

Det skete i en periode, hvor de økonomiske nedskæringer ellers var begyndt at bide hårdt. I sine årsrapporter for oldtidsafdelingens virksomhed måtte han gang på gang skrive, hvordan »den stadig øgede afhængighed af andres dispositioner og af vilkårlige tilskudsmuligheder gør det overmåde vanskeligt at formulere og fastholde langsigtede arbejdsplaner«. En vis træthed var ved at spores, men med rigsantikvarskiftet i 1981 kom der nye kræfter til, og en løsning af 70'ernes museumsproblemer syntes nu inden for rækkevidde. Som et resultat af arbejdet i det såkaldte Møllmannudvalg, som Mogens Ørsnes naturligt havde sæde i, vendte den antikvariske undersøgelsesvirksomhed efter naturfredningslovens paragraf 49 i 1983 fra Fredningsstyrelsen tilbage til rigsantikvarembetet, det Arkæologiske Råd (senere Nævn) og Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat oprettedes. Dermed havde mange af de problemer, der var opstået som følge af 1960'ernes voldsomme vækst i museumsverdenen, fundet noget af en løsning.

Som leder af oldtidsafdelingen på Nationalmuseet måtte Mo-

gens Ørsnes i høj grad koncentrere sig om de administrative opgaver. Men han var i de samme år vidne til de store forandringer i arkæologien, som udsprang af den yngre generations stærke engagement i videnskabsteoretiske problemer navnlig igennem 1970'erne og begyndelsen af 80'erne. Han fulgte dette skifte med interesse, men forblev i nogen grad fremmed over for det. Han var først og fremmest empirikeren, og som sådan opfattedes han med stor respekt af den generation, som ellers gjorde op med positivismen. Men en oversigt over den epoke af oldtidshistorien, som han kendte bedre end nogen anden, det skrev Mogens Ørsnes aldrig. Synthesen lå ikke for ham, og oversigten finder man kun i et lille hæfte, han i 1984 udgav om mosefundet fra Ejsbøl mose. »Sejrens pris« hed det. Her er i populær form fremstillet resultaterne af mange af de minutiøse analyser, han havde foretaget af fundet. Sidst i bogen sætter han mosefundenes vidnesbyrd ind i en større ramme: oldtidssamfundets udvikling igennem jernalderens århundreder frem mod vikingetidens rigssamling. Men det bliver kun til en kortfattet diskussion af den historiske overlevering, som han iøvrigt forholdt sig ganske skeptisk til. Det fremgår også af hans grundige anmeldelse af den bog, som hans mangeårige medarbejder i Ejsbøl, museumsinspektør Hans Neuman, i 1982 udgav om det sønderjyske Olgerdige og dets tolkning set i lyset af de skriftlige kilder. Heller ikke her forholdt han sig til de socialhistoriske teorier, som dansk jernalderforskning havde udviklet igennem 1970'erne. Til gengæld kunne han på grundlag af sine skarpsindige analyser af fundstoffet fra Ejsbøl mose give en overbevisende skildring af de hære, som i det 4. og 5. århundrede udkæmpede territorialkampe i det øst- og sydjyske område. Det var denne fordybelse i empirien, han skulle udvikle yderligere i sine sidste leveår.

I april 1985 trak Mogens Ørsnes sig som 60-årig tilbage fra sit embede på Nationalmuseet. Nu forestod en frugtbar periode, hvor han skulle indhente de mange videnskabelige opgaver, som han havde måttet lade ligge i sin tid som overinspektør. Vi, der fulgte ham i de år, så med glæde, hvordan han på en og samme tid fordybte sig i sit arbejde og åbnede sig mod omverdenen. I 1988 kunne han publicere det første bind af sin bearbejdelse af våbenofferfundet fra Ejsbøl. Det var et fremragende arbejde, som fremlagde og til fulde udnyttede de mange detailobservationer, der var gjort gennem de 9 års udgravningsarbejde i mosen. Få arkæologiske udgrav-

ninger er i Danmark blevet publiceret i sådan en bredde og dybde. Dybden i arbejdet kom endda endnu mere til udtryk i bind 2 af afhandlingen, som næsten forelå færdigudarbejdet som manuskript ved Mogens Ørsnes' død. Her var der, ud over en tolkning af Ejsbøl-fundet, kapitler om mosefundenes kronologi, om genstandenes ornamentik, om fænomenet våbenofre og om jernalderhærenes udrustning. Et afsnit om de beredne krigeres seletøjsudstyr, som egentlig var planlagt som et kapitel i bogen, udkom som en selvstændig afhandling få dage før hans død. Den var, ligesom de øvrige afsnit, båret af en streng empirisk holdning og af en stor lærdom, der kunne trække på komparativt materiale ikke blot fra Skandinavien, men fra hele det europæiske kontinent. Anden del af afhandlingen vil snart foreligge på tryk som et særskilt bind.

Det var en god oplevelse af få lov til at også at følge Mogens Ørsnes gennem hans sidste år. At møde den forsorne munterhed, med hvilken han dækkede over en stor blufærdighed. At rejse sammen med ham, og samtale med ham om alt, lige fra William Heinesens digte, som han værdsatte højt, til faglige problemstillinger, som han bearbejdede med en aldrig hvilende selvkritik. Men især var det godt at se, hvordan han glædede sig over igen at kunne fordybe sig i det videnskabelige arbejde. Den glæde blev slukket brat, da Mogens Ørsnes i september 1994 døde. Men vi andre har stadig glæden af at kunne erindre dette redelige og intelligente menneske. Æret være hans minde.

Benyttet litteratur af Mogens Ørsnes:

1. Kronik i Social-Demokraten 16.10.1946: Udgravningerne af Vallhagar.
2. Kronik i Social-Demokraten 25.11.1947: Dollerupfundet.
3. En jysk Høvdingegrav fra Jernalderen. Foreløbig Meddelelse om Dollerupfundet. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1948 (sammen med Olfert Voss): 37-46.
4. Der Dollerupfund. Ein Doppelgrab aus der älteren römischen Eisenzeit. Acta Archaeologica vol. 19, 1948: 109-271 (sammen med Olfert Voss).
5. Et glimt av Gotland. I: Vad jorden gömde. Stockholm 1948.
6. Kronik i Jyllandsposten 23.6.1948: Interessant særudstilling på Koldinghus.
7. En gravhøj fra Sevel sogn. Kuml 1952: 9-31.
8. Skattegravning og videnskab. I: Forskning og Fremskridt. Red. Tyge W. Böcher, Per From Hansen og Kr. Thomsen Jensen. Eiler Wangels Forlag 1952.
9. Kyndby. Ein seeländischer Grabplatz aus dem 7.-8. Jahrhundert nach Chr. Acta Archaeologica vol. 26, 1955: 69-162.
10. Kyndbygravpladsen. Rige fund fra en fundfattig tid. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1955: 74-81.

11. Om en Jættestues Konstruktion og Brug. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1956: 221-234.
12. Bidrag til Danmark – Før og Nu, København 1957.
13. Borbjergfundet. Hjemligt og fremmed i et jysk depotfund fra bronzealderens fjerde periode. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1958: 1-107.
14. Ny viden om jernalderens våbenofre. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1959: 101-108.
15. Thy, Mors og Fur. I: Med arkæologen Danmark rundt (red. E. Thorvildsen & S. Kehler). 1961: 224-242.
16. A Weapon Find in Ejsbøl Mose at Haderslev. Acta Archaeologica vol. 34, 1963.
17. Arkæologiens mål og midler. I: Med arkæologen Danmark rundt, 1963.
18. Mosefund – stratigrafi, kronologi. Tor 1964: 105-221.
19. Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder. Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-historisk række XI, København 1966.
20. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866-1966. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1966: 131-134.
21. Et billedfragment fra Bejsbakken. Nogle bemærkninger om stiludviklingen i Norden i 7.-8. århundrede. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1967: 155-172.
22. Der Moorfund von Ejsbøl bei Hadersleben und die Deutungsprobleme der grossen germanischen Waffenopferfunde. I: Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. 1968.
23. Südsandinavische Ornamentik in der jüngeren germanischen Eisenzeit. Acta Archaeologica vol. 40, 1969: 1-121.
24. Forord til Conrad Engelhardt: Sønderjyske og Fynske Mosefund, Bind I: Thorsbjerg Mosefund. ZAC 1969.
25. Forord til Conrad Engelhardt: Sønderjyske og Fynske Mosefund, Bind II: Om Nydamfundet. ZAC 1970.
26. Forord til Conrad Engelhardt: Sønderjyske og Fynske Mosefund, Bind III. Krageluh og Vimosefundene. ZAC 1970.
27. Anmeldelse af U.E. Hagberg: The Archaeology of Skedemosse. Historisk Tidsskrift 1970: 622-626.
28. Anmeldelse af H. Geisslinger: Horte als Geschichtsquelle. Prähistorische Zeitschrift 45, 1970: 243-247.
29. Bronzematrice fra Hyldagergård ved Gl. Havdrup. Nationalmuseets Arbejdsmark 1971: 202-203.
30. Bejsbakken, Bækkegård og Ejsbøl. Artikler i: Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 1973 ff. Berlin/New York.
31. Arkæologisk Felthåndbog, udgivet af Fortidsminderrådet. Red.: Mogens Schou Jørgensen, Hans Jørgen Madsen & Mogens Ørsnes. 1980 ff (løseblade).
32. Sejrens pris. Våbenofre i Ejsbøl Mose ved Haderslev. Haderslev Museum 1984.
33. Anmeldelse af H. Neumann: »Olgerdiget – et bidrag til Danmarks ældste historie«, 1982. Journal of Danish Archaeology 3, 1984: 222-226.
34. Diverse artikler i: Politikens Arkæologi Leksikon, 1985.
35. Efterskrift til genudgivelse af Vilh. Boye: Egekister fra Bronzealderen i Danmark (1896). Forlaget Wormianum, Århus 1986.

36. Arkæologistuderende i efterkrigstiden. I: Arkæologiske krøniker. Udg. i anledning af Poul Kjærums 60-års dag. Moesgård, Århus 1986.
37. Ejsbøl I. Waffnopferfunde des 4.-5. Jahrh. nach Chr. Nordiske Fortidsminder, Ser. B. Bd. 11. Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab, København. 1988.
38. Hestebilleder. Nogle nye fund fra Bejsebakken ved Ålborg. Festskrift til Olaf Olsen på 60-års dagen den 7. juni 1988. Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, København 1988: 93-104.
39. Zaunzeugfunde des 1.-8. Jahrh. nach Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Acta Archaeologica vol. 64, 1993: 183-292.